

תוכנית לאספקת מים לחקלאות הסמוכה לנחל ציפורי כמפתח להגברת זרימה טבעית בנחל – ליווי תהליכי שינוי בחקלאות ואינטגרציה של תהליכי מדיניות

שי גלעד

יועץ חקלאות וסביבה,
הפרויקט הלאומי לשיקום נחל ציפורי,
רשות ניקוז ונחלים קישון
shaigilads@gmail.com

לזרימה הטבעית של מי המעיינות, זרימת הבסיס והשיטפונות בנחל לכל אורכו. רק בקצה הנחל, רגע לפני אובדן מימיו לים, המים נשאבים לשימושים חקלאיים במעלה האגן. על הניר זהו חזון סביבתי המאפשר שיקום אקולוגי מלא, אך יישומו דורש מהחקלאים לעבור משימוש ישיר במשאב מים נגיש, לאמון במערכת מודרנית, מוסדרת וריכוזית – ובעיקר לתלות בה ובמוסדות האחראים עליה. הכנת 'תוכניות מים לנחלים' מתחילה לרוב בשרטוטים הנדסיים, בחישובי ספיקות ובאומדנים תקציביים. גם תוכנית האב לאספקת מים לנחל ציפורי, שגובשה ב־2020, הציגה פתרון הנדסי סדור של מאגרים, צינורות, משאבות וכדומה. אולם המפגש בין התכנון למציאות האגנית המורכבת הראה כי מעבר לאתגר טכני־הנדסי ישנו אתגר של שינוי תרבותי עמוק הנדרש מהחברה המקומית ביחסה למשאב המים.

התובנה המרכזית שהתגבשה מהניסיון בשטח היא שמימוש תוכנית האב לאספקת מים לנחל ציפורי מצריך גורם מתכלל, שלא יסתפק בניהול טכני־הנדסי של משאב המים, אלא יגשר בין החזון הסביבתי למציאות החקלאית המורכבת, ויתמוך ביישום תוכנית המים. גורם זה נדרש לתכלל גישות וסולמות ערכים שונים, להצליח לבצע התאמות של התוכנית למציאות בשטח, וליצור תיאום וסנכרון של גופי הממשל והאסדרה, כגון רשות המים ומשרדי החקלאות, הסביבה והבריאות – שיש להם השפעה מהותית על יישום התוכנית. בין דרישות המערכת הממשלתית לבין המציאות של החקלאי הזעיר ישנו פער גדול. הבנת דקויות החוק, נסיעות למשרדים

תוכנית האב לאספקת מים לנחל ציפורי ^[1] היא מהלך לאומי תקדימי – שינוי דפוסי ניהול המים באגן שלם במטרה לאזן בין השיקום האקולוגי של הנחל לבין המשך שגשוג החקלאות הנסמכת עליו. כדי לממש את המהלך נדרש שינוי של הסטטוס קוו ההיסטורי: הפסקת שאיבת מי הנחל ישירות מערוץ הנחל על־ידי חקלאים שמעבדים מקדמת דנא חלקות זעירות לאורך גדותיו, ובמקומה פתרון ריאלי וכלכלי של אספקה סדירה של מים ממקורות חלופיים לטובת החקלאות, שינתק את תלות החקלאים בשאיבה מהנחל. תוכנית המים לנחל היא בעלת חשיבות מכרעת להצלחת "הפרויקט הלאומי לשיקום נחל ציפורי". בליבת התוכנית עומד עיקרון ערכי־תכנוני המחייב שינוי פרדיגמה: מתן זכות קדימה

שטחי חקלאות מושקים, במבט מראם עלי לכיוון נחל ציפורי | צילום: שי גלעד

מכשל זה הוא שאסדרה, שמניחה התקדמות הנדסית לינארית ללא מנגנוני גמישות עלולה להחמיץ את מטרתה. גוף מתכלל יכול לשמש "שעון מעורר" מול מקבלי ההחלטות ולוודא שהחלטות ממשלה ותקציבים מאושרים נותרים רלוונטיים עד להשלמת הביצוע, ואינם נשחקים בגלל כשלים בירוקרטיים.

החקלאים רואים את התוכנית קורמת עור וגידים ונערכים בהתאם לעידן החדש. בקיץ 2026 אמורה להיפסק שאיבת המים לאורך מקטעים ארוכים של הנחל, ושטחי חקלאות נרחבים אמורים להיות מושקים באמצעות מערכת המים הארצית.

הפרויקט הוא הזדמנות ללמוד. התובנות מהפרויקט אינן הנדסיות ותקציביות בלבד. הן עוסקות גם ביכולת ליצור סינרגיה בין אנשי מקצוע, קובעי מדיניות ומערך ניהול, שמתכלל בין הגורמים ויודע לבנות אמון ולשמור עליו בתוך מציאות של אי־ודאות. אתגרים מורכבים מסוג זה מצריכים מחויבות ארגונית עמוקה של כל גוף מעורב, אורך רוח ונכונות לצעוד יחד בדרך המפותלת. בעבודה משותפת ניתן להבטיח כי החזון של נחל חי, זורם ומשוקם לצד חקלאות משגשגת שאינה תלויה בו, יהפוך למציאות בת־קיימא. נחל ציפורי הוא חקר מקרה ייחודי המדגים כיצד ניהול אגני משלב ושיתוף פעולה בין־מגזרי הם תנאים הכרחיים ליצירת שינוי מערכתי בניהול משאבי טבע בישראל ובשיקום של נחלים.

מקורות

[1] מאגרי אשר – אגודת מים שיתופית חקלאית ופלגי מים – חברה לפיתוח מקורות מים. 2008. תכנית כללית לאספקת מים לטבע וחקלאות בנחל ציפורי.

רחוקים, ואפילו שימוש בדוא"ל – כל אלה הם חסמים לחקלאים רבים באגן. לפיכך, אימץ צוות הפרויקט הלאומי לשיקום נחל ציפורי גישה שירותית. הצוות ליווה כל חקלאי באופן פרטני, החל מאיסוף מסמכים ומילויים ועד תיאום הקשר עם פקידי הממשל. בהיעדר מוטיבציה מספקת לחקלאי או לספק המים, יש חשיבות מכרעת לשיח המקצועי ולמחויבות למטרה של גורם מתכלל כדי לאזן בין צורכי החקלאות, המים, הבריאות והסביבה ובין פקידי הממשל האחראים על תהליכים ואישורים שקריטיים להצלחת הפרויקט. אף על פי שהפקידים קשובים ומקצועיים, ישנו כשל מערכתי בהבנת השטח והמורכבות הגדולה של פרויקט מסוג זה, שמשלב הנדסה, שינוי תרבותי והתגברות על חסמים סטטוטוריים וקנייניים, היות שכל אלה מאריכים ומייקרים את התהליך. הפרויקט טיפח ושימר את המחויבות ליישום התוכנית, את התקשורת עם החקלאים, ואת החיבור בין התהליכים המקבילים של תקצוב, תכנון, הקצאות מים ושינוי שיטות השקיה. הפעולות האלה נתפסו על־ידי החקלאים כצעד בונה אמון, שמראה שגופי הממשל אינם רק באים בדרישות, אלא גם מושיטים יד.

הכשל שנוצר בשל הפער בין התכנון לביצוע מתבטא גם במתן ההנחה בתעריף המים לחקלאים, ואופן מתן ההנחה מדגים את הבעיה הטמונה בכך שהתמריץ אינו מוצמד להתקדמות הפרויקט. ההנחה, שנועדה לתת תמריץ לחקלאים להתחבר למערכת המים הארצית, עוגנה ב'ספר תעריפי המים' שפרסמה רשות המים ב־2022, למספר מוגבל של שנים. בפועל, עד היום, הרוב המוחלט של החקלאים טרם חובר למערכת החדשה בשל עיכובים בתכנון או בביצוע, ולכן הם כלל לא נהנו מהתמריץ הכלכלי הזה. הלקח

חקלאות ונחל – יצירת שינוי ביחסי הגומלין

שי גלעד* ואבי פרבולוצקי**

יועצי חקלאות וסביבה, הפרויקט הלאומי לשיקום נחל ציפורי, רשות ניקוז ונחלים קישון

* shaigilads@gmail.com

** avi@volcani.agri.gov.il

חקלאי מציג בגאווה את התוצרת החקלאית מהחלקה המשפחתית לצד גדת הנחל | צילום: אופק רון־כרמל / תחרות "עיניים לנחל"

העמק שנחל ציפורי זורם בו היה עמק חקלאי לאורך היסטוריה ארוכה. עדויות ליבול הירקות האיכותיים שגודלו בו נמצאות כבר בתכתובות מתקופת המשנה. המשנה עצמה נכתבה על הגבעות סביב הנחל. בנחל הייתה זרימה קבועה של פלגים משלושה ריכוזי מעיינות המצויים לאורכו: עינות ציפורי (במעלה הנחל, ליד מושב ציפורי); עינות יפתחאל